

**Постнекласична раціональність:
трансдисциплінарний дискурс в науці і освіті**

Горбунова Л.С. канд. філос. наук, доц., провідний наук. співробітник
Інституту вищої освіти НАПН України

Фундаментальною відповіддю на виклик епохи криз та переходу до нового способу цивілізаційного розвитку може бути формування нового типу раціональності. Відповідно в рамках сучасної науки відбувається становлення постнекласичної раціональності як раціональності трансдисциплінарного дискурсу з обов'язковим „гуманітарним ефектом”. Останньому притаманні, насамперед, такі феномені як людиномірність і трансгуманітарність, відмова від антропоцентризму і активізму модерного типу. Його підґрунтям є методологічна переорієнтація на парадигму складності, самоорганізації і „онтологічного розмикання”.

Ключові слова: постнекласична раціональність, трансдисциплінарність, людиномірність, трансгуманітарність, самоорганізація, складність.

Сучасна епоха потребує нової раціональності, нового образу мислення, релевантного в умовах світу, що безперервно змінюється та ускладнюється. Мова йде про системні трансформації суспільства та його способу цивілізаційного розвитку. Ці зміни охоплюють усі сфери суспільного життя, всю культуру. Нові вимоги постали і перед освітою. Питання „чому навчати” прояснюється лише в контексті загальноцивілізаційних вимог до нового типу раціональності, до формування нового способу мислення людини. При цьому необхідно виходити з адекватної настанови щодо розуміння науки та її загальнокультурної й соціальної ролі.

З початку модерної епохи наука становить домінуючу форму організації пізнання та містить універсальне обґрунтування чинності останнього. Вона виконує роль своєї пресупозиції всієї сукупності культурних практик, і як така задає важливі характеристики у всіх сферах людської життєдіяльності. Ефект наукової раціональності простягається далеко за межі власне науки і охоплює все, що відбувається в суспільстві: систему цінностей, етос, соціальні відносини, всі найважливіші інститути суспільного життя. Саме становлення модерного суспільства відбувалося у вигляді здійснення науково орієнтованої програми соціальних перетворень. Природно-правова парадигма, що стала основою цих перетворень,

будувалася в системі своїх обґрунтувань саме за науковим зразком. Таким чином, коли мова йде про науку, то слід мати на увазі не тільки переважну в сучасності форму організації пізнавальної діяльності, але і її роль як системного, визначального начала сучасної цивілізації як такої. Цей сенс і має позначити поняття *культурної пресу позиції* [1, 100].

В той же час класична диспозиція, в якій діяла наука з початку модерної епохи, в останні півстоліття – з середини ХХ століття – все очевидніше виявляє свою неспроможність. Модерна класика виходила з парадигми "панування над природою", яка мислилась у вигляді аксіологічно нейтрального "природного порядку". Однак екологічна криза, що розгорнулася у другій половині ХХ століття, наочно продемонструвала нагальну необхідність філософського осмислення питань, пов'язаних не тільки з необхідністю зміни відношення людини до природи, а й з можливостями трансформації природи самої людини. Саме в цьому напрямку відбувається зсув центру ваги сучасного природничо-наукового дискурсу з "зовнішньої природи" на "внутрішню", з навколишнього світу на саму людину та створену нею дійсність. В останній третині ХХ століття наукова революція відкрила простір становлення постнекласичної науки.

Говорячи про останню, слід зазначити, що даний філософсько-методологічний концепт був уведений В.С.Стьопіним, у поєднанні з поняттям «постнекласичної раціональності», зміст якого розкривається в історичному зіставленні з раціональністю класичного й некласичного зразків, що ґрунтуються на відповідних наукових парадигмах [2].

Відповідно до цієї концепції, класичний тип наукової раціональності, що виник у результаті першої в історії глобальної наукової революції в XVII ст. («ньютонівська революція») і появи класичного природознавства, акцентувавши увагу на об'єкті, прагне в процесі пізнання елімінувати все відносно суб'єкта, включаючи засоби, інструменти й операції його діяльності. Така елімінація розглядається як необхідна умова одержання об'єктивно-істинного знання про світ. Світ «як він є» був основною метою наукового

пошуку. Класична наука ще не осмислювала факт соціокультурної й історичної детермінації стратегій наукового дослідження й способів бачення світу. Наукова парадигма ґрунтувалася на механістичному описі й поясненні світу та вірі в безмежні можливості людського розуму в його пізнанні як досягненні абсолютної й об'єктивної істини на основі редукції всіх інших областей природознавства до уявлень механіки.

Друга глобальна наукова революція, що розгорнулася наприкінці XVIII - першій половині XIX століття, визначила перехід до нового стану природознавства - дисциплінарно організованої науки. Механістична картина світу втрачає статус загальнонаукової. У біології, хімії, геології й інших областях знання формуються специфічні картини реальності й відповідні парадигми дисциплінарного мислення, нередуковані до механістичного. І хоча зміни торкалися організації ідеалів і норм наукових досліджень, все-таки загальні пізнавальні установки класичної науки в даний історичний період зберігаються. Можна сказати, що перші дві глобальні наукові революції в природознавстві здійснювалися як формування й розвиток класичної науки і відповідного їй стилю мислення.

Некласичний тип наукової раціональності, що сформувався в результаті третьої глобальної наукової революції із середини 90-х років XIX століття до кінця 20-х років XX століття («квантово-релятивістська революція»), характеризується особливим відношенням мислення до об'єкта й самого до себе, а саме: мислення відтворює об'єкт як вплетений у людську діяльність і будує образи об'єкта, співвідносячи їх з поданнями про історично сформовані засоби його освоєння. Мислення починає чітко усвідомлювати, що воно саме є аспектом соціального розвитку й тому детерміновано цим розвитком, а сам тип наукового мислення завжди зкорельований з характером спілкування й діяльності людей даної епохи, обумовлений контекстом її культури. При цьому зв'язки між внутрішньо-науковими й соціальними цінностями й цілями в рамках некласичного типу раціональності як і раніше не є предметом наукової рефлексії, хоча імпліцитно вони визначають характер знань, тобто

визначають, що саме і яким способом ми виокремлюємо й осмислюємо у світі.

Четверта глобальна наукова революція розгортається в другій половині ХХ століття, особливо інтенсивно в останній його третині. Вона виводить нас за межі колишніх дисциплінарних наукових парадигм у простір між- і трансдисциплінарності й становлення постнекласичного типу раціональності, що розширює поле рефлексії над людською діяльністю. Дана рефлексія дозволяє враховувати співвіднесеність отримуваних знань про об'єкт не тільки з особливістю засобів й операцій діяльності, але й ціннісно-цільовими структурами. При цьому експлікується зв'язок внутрішньо-наукових цілей з позанауковими, соціальними цінностями й цілями, тобто наука набуває виразних рис „людиномірності”, а окремі природничонаукові і інженерно-технічні напрями виявляють свій стійкий „гуманітарний ефект”.

Кожен новий тип наукової раціональності, обумовлений соціокультурно й історично, характеризується особливими, властивими йому підґрунтями науки, які дозволяють виділити у світі й досліджувати відповідні типи системних об'єктів (прості, складні системи, системи, що саморозвиваються). При цьому виникнення нового типу раціональності не означає повного зникнення уявлень і методологічних установок попереднього етапу. Попередні методологічні підходи як і раніше використовуються локально, у деяких пізнавальних ситуаціях, для яких вони можуть бути адекватними, але при цьому втрачають свою домінуючу роль.

Сучасна постнекласична наука в центр своїх досліджень поставила унікальні, складні системи, що історично розвиваються, особливим компонентом яких є сама людина. «Техногенна цивілізація нині вступає в смугу особливого типу прогресу, коли гуманістичні орієнтири стають первинними у визначенні стратегій наукового пошуку», - відзначає В.Стьопін [2, 636].

Становлення постнекласичної раціональності відбувається в процесі одночасної плюралізації і конвергентності дисциплінарних парадигм й

онтологій, коли неможлива редукція до якоїсь одної всієї складності й різноманіття наукового знання, накопиченого попереднім розвитком науки. В ситуації прояснення творчо-конструктивної й комунікативно-інтерсуб'єктивної природи наукового знання, його соціокультурної детермінованості, більш актуальним стає поняття «науково-дослідної програми» (І.Лакатос), що включає в себе а пріорі багатство «людського фактора» з його цілями, цінностями, завданнями, методами, методологіями, інструментами, креативно-конструктивним потенціалом, інституціональною організацією тощо [3].

Складність і конструйований характер об'єкта наукового пошуку (складні, відкриті системи, системи, що самоорганізуються і саморозвиваються), різноманіття змісту його суб'єктивної складової формують ситуацію плюралізму й конкуренції науково-дослідних програм, що розгортаються в міждисциплінарній і трансдисциплінарній сферах. Це простір мислення «за межами» дисциплінарних і колишніх загальнонаукових парадигм, які колись, по суті, розгорталися в рамках якоїсь більш широкої парадигми – парадигми спрощення, що пропонує або редукцію (наприклад, людського до природного), або поділ (наприклад, між людським і природним). Таке розуміння, відзначає Е. Морен, заважає усвідомленню відношення одночасно причетності людини до природи й поділу людини й природи. Тільки парадигма *складності*, а саме: причетності /розрізнення/ з'єднання - дозволяє побудувати концепцію *двоїстої єдності* людського буття. Але, як констатує Морен, вона ще не вписана в наукову культуру [4].

Глибинні світоглядні переорієнтації в способах опису й аргументації наукового знання, пов'язані з розвитком учення про біологічну еволюцію й ноосферу, а також із становленням теорії нерівновагової термодинаміки й синергетики, сприяли відродженню *принципу глобального, або універсального еволюціонізму*, за допомогою якого описуються закономірності еволюційного процесу в неживій природі, живій речовині й суспільстві. Мова глобального еволюціонізму дозволяє вже сьогодні окреслити загалом деяку цілісну й

несуперечливу картину світу, відповідно до якої людина включена в еволюцію світового процесу. При цьому участь людини, її інструментарію, засобів пізнання й теоретичних абстракцій роблять картину світу історично й культурно обумовленою.

Світ за таких обставин постає як єдина цілісна система, у якій людина й Всесвіт перебувають у взаємозв'язку й взаємозумовленості. Приміром, синтез даних фізики елементарних часток, молекулярної біології й космології привели до появи «антропної аргументації», що знайшло своє вираження в сформульованому В.Картером «антропному космологічному принципі».

Ядром, що генерує в собі міждисциплінарний і трансдисциплінарний потенціал розвитку постнекласичної науки, що переборює розрив між «науками про природу» й «науками про людину», є синергетика. Як відзначають В.Аршинов і В.Буданов, відомі автори в області філософії й методології науки, «сьогодні синергетика швидко інтегрується в галузь гуманітарних наук, виникли напрямки соціосинергетики й еволюційної економіки, її застосовують психологи й педагоги, розвиваються доповнення в лінгвістиці, історії й мистецтвознавстві, реалізується проект створення синергетичної антропології» [5, 376].

У синергетичній картині світу на підставі парадигми „онтологічного розмикання” відбувається нова зустріч фізичних, соціальних і психічних аспектів становлення як індивідуума, так і соціуму, проблеми «двох культур», освіти, міжкультурної й міждисциплінарної комунікації. Сучасне розуміння таких «синергетичних» систем з необхідністю припускає їхній розгляд як «людиномірних» (В.Стьопін). У цьому виявляється одна зі специфічних характеристик синергетичного підходу не тільки як трансдисциплінарного, але й трансгуманітарного.

Одним із прикладів становлення постнекласичної науки і притаманної їй раціональності є геофізіологія, або „теорія Геї” Джеймса Лавлока (J.Lovelock), згідно з якою наша планета Земля є живим суперорганізмом [6; 7].

[1, 113-118]. Як відомо, наукове уявлення про Землю як цілісну живу систему розвивали вчені-натуралісти і мислителі ХУІІІ століття: Дж. Хаттон, Ж.Б.Ламарк, О.Гумбольдт. У ХХ столітті ця ідея втілилася в науково обґрунтованій концепції “Біосфери” В.І.Вернадського. Науково теоретична частина концепції Геї дуже близька до останньої. Якоюсь мірою справедливе твердження, що Дж.Лавлок через півстоліття перевідкрив “Біосферу”. Але він не лише перевідкрив, але й довів її до логічного кінця, у значно повнішій формі використавши метафору організму. Можна сказати, що це сучасний варіант системної організмичної науки про Землю – геофізіології. Можливо, геофізіологія згодом стане тією синтетичною біосферною наукою, про створення якої мріяв В.І.Вернадський. Але значення гіпотези Геї не зводиться лише до формування якоїсь конкретної наукової теорії, хай навіть трансдисциплінарного рівня. Її метафоричність та онтологічна глибина надають їй метафізичного сенсу. Сама метафора давньогрецької богині справляє великий вплив на глибинну архетипічну свідомість людей, викликає багаті асоціації та пробуджує потоки життєвих енергій. Це проявляється в широкому науково-суспільному русі вчених-екологів, громадських діячів, політичних і громадських організацій “зелених”.

Виходячи з глобальності, або “всюдності життя” (В.Вернадський), Лавлок дійшов до ідеї, що його наявність можна виявити за складом атмосфери планети, яка є найбільш лабільним середовищем обмінних процесів у біосфері. Атмосфера “живих” планет має відрізнятися термодинамічною нерівноваговістю, причому цей нерівноваговий склад підтримується незмінним саме завдяки активності життя. У “неживих” планет склад атмосфери перебуває в термодинамічній рівновазі.

В концепції Геї доцільно розрізняти власне гіпотезу і те, що з неї випливає, – гіпотетичну цілісну наукову концепцію холістського типу з її науково-прикладними трансдисциплінарними частинами – геофізіологією та планетарною медициною. Крім формування природничонаукової частини, концепція Геї викликала зацікавлення прибічників біоцентристської

метафізики, екософії, глобалістської етики і низки супутніх сфер гуманітарного знання. Усі ці складові тісно пов'язані і перебувають у становленні та коеволюції.

За концепцією Геї, еволюція біоти, тобто сукупності всіх біологічних організмів, включно з людиною, так тісно пов'язана з еволюцією їхнього фізичного докiлля в масштабах планети, що вони сукупно становлять Дещо, єдину систему, яка розвивається і має властивості самоорганізації та саморегуляції, подібні до фізіологічних властивостей живого організму. Це Дещо і назване Геєю.

Отже, Гея – складна система, що самоорганізується, має саморегуляторні “геофізіологічні” властивості, тобто підтримує низку параметрів внутрішнього середовища на відносно стабільному рівні, що є сприятливим для живих організмів. В планетарному масштабі саме життя активно підтримує відносно стабільні умови на Землі, комфортні для власного існування. Інакше кажучи, біота організує глобальні параметри середовища, безупинно підлаштовує їх “під себе” у процесі власного еволюційного розвитку. В цій системі живе і неживе настільки неподільні і потрібні одне одному, що традиційне уявлення про середовище як сукупність зовнішніх факторів, до яких організм змушений пристосовуватися в процесі еволюції, постає занадто спрощеним і однобоким.

Будь-які види, що несприятливо впливають на докiлля, роблять його менш придатним для нащадків, будуть зрештою знищені як слабкі або шкідливі, не здатні еволюціонувати в межах цілісності Геї. Це положення є підставою для того, щоб переосмислити роль людини на Землі, подолати власний активізм і антропоцентризм егоїстичного гатунку, спрямований проти життя як цілісності Геї.

Слід підкреслити актуальність концепції Геї тим, що вона виникає в період швидкого розвитку екологічної кризи, значною мірою викликаній науково-технічним прогресом. Саме тому вона містить ці больові точки і прагне дати наукове обґрунтування виходу із еволюційного глухого кута

людства. Вона постає з контексту ґрунтовної критики індустриального суспільства, критики сцієнтизму та прагнення людини контролювати і підкоряти своїм інтересам довкілля, а також із переорієнтації науки на пізнання складних процесів самоорганізації. У зв'язку з останнім концепція Геї у своєму методологічному прагненні орієнтується на синергетику, теорію складності, теорію аутопоезису з їхньою абсолютно новою епістемологією, а саме: позицією включеного спостерігача, холістським розумінням інформації, врахуванням творчих можливостей надскладної системи, можливостей діалогу і коеволюції з нею, а не підкорення її своєму диктату та керуванню.

Гіпотеза Геї є не просто однією з численних гіпотетичних концепцій у науковій та паранауковій сферах. Це широкий інтелектуальний та суспільний рух, на прикладі якого ми можемо спостерігати, як народжується наукове знання, вистраждане людською екзистенцією і тому гуманітарне за своєю суттю. Крім того, у становленні цієї “європейської” концепції ми бачимо, як проявляються і починають лунати інтенції східного філософсько-релігійного холістського світовідчужання. Наприклад, цілісна буддистська картина світу. Можна також знайти паралелі з даоським принципом недіяння “у-вей” (принцип невтручання в природний порядок речей і перебіг подій). Дуже близькими до східного поняття “недіяння” та принципам світовідношення Геї є “недіяння” у вченнях Карлоса Кастанеди та Льва Толстого. Комунікативний зв'язок цих понять у сучасному філософському дискурсі свідчить про інтенції подолання модерного активізму і европоцентризму.

Дуже близькі до концепції Геї західний філософський скептицизм ХХ століття, пост-ніцшеанська лінія філософії в особі М.Гайдегера та його послідовників: Г.-Г.Гадамера, французьких постструктуралістів, американських неопрагматиків, зокрема, Р.Рорті. Звертаю увагу також на близькість до неї фундаментальної онтології Ф.Варели та У.Матурани, відомої як енактивізм (enactivism).

Звісно, Гея як суперорганізм – це метафора. Водночас таке звичне сьогодні для нас загальне і багатозначне поняття як “боротьба за існування”, підказане Ч.Дарвіну соціальним дарвіністом Г.Спенсером, можна з тим же правом назвати метафорою. Саме таким воно і було спочатку. Утім, це не завадило побудувати науково обґрунтовану еволюційну теорію. На початкових етапах становлення наукових концепцій, або в процесах між- і трансдисциплінарних досліджень важко переоцінити позитивну роль метафори. Саме метафора формує першообраз досліджуваного, виражає інтуїтивне “схоплення” цілого. Метафора вибудовує мости між дисциплінарними, секторальними і парадигмальними дискурсами, вона долає межі автономних поняттєво-категоріальних структур, пробуджує і вивільняє думку. Але водночас треба говорити і про пов’язане з метафоризацією породження численних помилок і міфів. У цьому відношенні вельми справедлива критика гіпотези Геї деякими представниками наукової громадськості. Згодом Дж.Лавлок, на основі праць відомих чилійських учених У.Матурани і Ф.Варели [8; 9], особливо під впливом робіт Е.Янча, почав обережно тлумачити Гею як багаторівневий аутопоезис.

Звісно, з точки зору традиційної науки Гея є дуже складною системою з багатьма невивченими контурами зворотних зв’язків, а це поки що робить неефективним традиційний аналіз і навіть імітаційне моделювання. Але в рамках постнекласичної науки як трансдисциплінарний дослідницький проект, покликаний до життя гуманітарними запитамми, концепція Геї відіграє роль своєрідного атрактора, методологічного орієнтира, або “дисипативної структури” (І.Пригожин) нової транснаукової парадигми, що формується, інтегруючи в себе природничонаукове і гуманітарне знання.

Говорячи про Землю як складну систему, яка саморегулюється і саморозвивається, слід привернути увагу до методологічних можливостей синергетики і теорії аутопоезису для трансгуманітарного знання. Зокрема, концепція аутопоезису є вельми нетрадиційною, сучасною теорією живих організмів. Її часто називають “екзистенційною біологією”, оскільки існування

живих систем прирівнюється до їхньої когнітивної діяльності і навпаки. Це зближує аутопоезис із фундаментальною онтологією М.Гайдеггера і ставить питання про співіснування різних рівнів буття та їхніх взаємозв'язків і взаємопереходів. Крім того, вводиться поняття включеного спостерігача, подібно до того, як це робиться в інтерпретації квантової механіки Бора. Фактично вся кібернетика другого порядку базується на концепції аутопоезису. Якщо розуміти синергетику в широкому сенсі як загальний науково-дослідний проект з вивчення складних відкритих систем, що самоорганізуються, то теорію аутопоезису можна вважати одним із її напрямів.

В аутопоезисі зроблено акцент на автономності та самопідтримці організації, яка заради збереження маніпулює своєю внутрішньою структурою, конструює і підлаштовує її, пристосовується до середовища у процесі так званого структурного злиття. При цьому у У.Матурани жива система – це синонім когнітивної системи, процес життя – це синонім процесу пізнання. Автоеволюція – це фундаментальний, активний творчий процес самотворення в досвіді спостереження (“self-experiencing”). Можна навіть уявити, що це еволюція феноменологічного суб'єкта, “себе самого” (“self-experience of the self”). В цій концепції відчуваються також установки пост-гуссерліанської феноменології та аналітичної філософії, ідеї “еволюційної космології” та “процесуальності” Альфреда Уайтхеда. Концепції автоеволюції також ідейно близька метафізична концепція Тейяра де Шардена з його “Точкою Омеги”. Взагалі треба відзначити, що ідеї А.Уайтхеда, ідеї аналітичної філософії, а також нео-гуссерліанської або нео-гайдеггерівської феноменології стали дуже популярні серед теоретиків “штучного інтелекту” (“Artificial Life”). Як спроба створення нової епістемології живого і осмислення феномена “штучного життя” навіть пропонується конструктивний синтез екзистенціалістської герменевтики і деяких раціоналістичних ідей А.Уайтхеда, що стосуються процесуальності.

На прикладі концепції Геї ми бачимо складні процеси становлення постнекласичної науки як “людиномірної”: конкуренцію і боротьбу ідей з обов’язковим “ефектом гуманітарності”, їх комунікацію і взаємодію, локалізацію концепцій і парадигм і вихід за їхні рамки в постконвенціональний простір “транс”, диференціацію та конвергенцію дисциплін, методологічну інвазію та проліферацію, утвердження множинного та відмінного на тлі екзистенційної тривоги і глибинного інстинктивного відчуття – туги за Єдиним. Так, концепція Геї продовжує інтегрувати й акумулювати всі сучасні досягнення геофізики, біогеохімії, теорії систем, синергетики, теорії штучного розподіленого біологічного інтелекта, біоетики, біосеміотики, біогерменевтики, біокосмофізики, планетарної медицини, комп’ютерного моделювання тощо з чітко проявленою загальнокультурною метою – формування нового уявлення про людину та її можливе майбутнє.

Як зазначає А.Б. Казанський, Гея виявилась дуже корисною метафорою. Вона сприяла формуванню екологічної самосвідомості у широких верств світової громадськості. На основі цієї концепції сформувалася одна із течій захисників природи і трансгуманізму – техногаянізм. Його представники виступають за активний розвиток нових чистих і безпечних технологій, які в майбутньому допоможуть відновити довкілля [10].

Хоч феномен Геї є не пізнаний і непізнаваний в рамках чисто раціонального і дисциплінарного підходу класичної науки, ставлення до неї в рамках постнекласичної раціональності наповнюється етичним, естетичним і навіть релігійним сенсом, який вносить мудрість цілісного та історичного еволюційного знання і спрямовує в потрібне річище використання наукових досягнень. Гея усвідомлюється як самоцінність і тому вона не може бути підкорена людині. Радше навпаки, людина повинна усвідомити, що вона – частина Геї, тобто людський аутопоезис є лише коеволюційною частиною аутопоезису Геї.

Але людина через свою віру в безмежний науково-технічний прогрес (сцієнтизм, технократизм) і прагу активного перетворення світу (активізм) відповідно до егоїстичних потреб (споживацтво) та на підставі власної вищості (антропоцентризм), уподібнює себе всесильній надістоті, будучи за природою лише істотою кінечною. Кидаючи виклик Геї, вона неминуче зазнає поразки, адже бореться сама з собою. Тому виживання суспільства пов'язане з докорінною зміною стилю життя, філософії, суспільної свідомості. Цього потребує нова постнекласична раціональність, котра у якості культурної пресупозиції обумовлює процес загальнокультурної ціннісно-сислової переорієнтації в контексті віднаходження і формування нових онтологічних стратегій людства.

Відповідно постнекласичність є прикметною рисою трансформацій всіх культурних практик, серед яких освіта відіграє одну з головних ролей. В її сфері також відбуваються глибокі трансформації, пов'язані з феноменом людини. Остання усвідомлює себе у просторі „межі”, „переходу”, що робить її „онтологічно розімкненою”, відкритою складною системою, структурно пов'язаною з навколишнім світом, чутливою до будь-яких флуктуацій у формуванні власного вибору себе, свого майбутнього і своєї відповідальності за цей вибір.

У сфері філософії освіти в контексті прояснення „швидкоплинності”, „перехідності”, „термінальності” сучасного стану людини посилюється прагнення обґрунтувати нові змісти і форми освітнього процесу в трансдисциплінарній і трансгуманітарній перспективі, сприятливі для формування здатності швидко освоювати складні динамічні ситуації, долаючи „кордони” і будуючи „мости і переходи”. Образно кажучи, філософія освіти, використовуючи методологічний потенціал синергетики і теорії складності, перетворюється на філософію життя не в лінійно детермінованій картині світу, а в складній нелінійній, багатофакторній, турбулентній дійсності, що має принципово стохастичний характер і певний спектр можливих сценаріїв майбутнього: від оптимістично-стверджувальних

до песимістично-заперечливих. Відповідно освіта має перетворитися на інститут людини, яка здатна робити відповідальний вибір. Саме тому зростає роль освіти як системного чинника сучасної цивілізації. Стрімке розгортання інформаційної революції посилює кризу освіти, одночасно створюючи простір можливостей її переходу до нової моделі на засадах постнекласичної раціональності, релевантної в „суспільстві знань” і ризиків з його безпрецедентним рівнем складності, динамічності і конвергентності.

Література:

1. Горбунова Л. в співавт. Трансгуманітарність як чинник розвитку сучасної науки і освіти // Людмила Горбунова, Наталія Зглінська.../ Філософія освіти: наук. часопис.- 2011.- № 1-2 (10) / Ін-т вищої освіти НАПН України, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, Укр. академія політ.наук. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2011. – С. 97-141.
2. Стёпин В.С. Теоретическое знание. – М.: «Прогресс - Традиция», 2000. – 744 с.
3. Горбунова Л. Складне мислення як відповідь на виклик епохи // Людмила Горбунова / Філософія освіти: наук. часопис.- 2007.- № 1 (6) / Ін-т вищої освіти НАПН України, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, Укр. академія політ.наук. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2007. – С. 40-55.
4. Морен Э. Метод. Природа Природы. – М.: Прогресс – Традиция, 2005. – 464 с.
5. Аршинов В.И., Буданов В.Г. Роль синергетики в формировании новой картины мира /Вызов познанию: Стратегии развития науки в современном мире / [отв. ред. Н.К.Удумян]. – М.: Наука, 2004. – 475 с.
6. Lovelock J.E. Geophysiology: A new look at Earth science. In: R.E.Dickinson (ed), The Geophysiology of Amazonia. Vegetation and climate interactions.-J.Wiley & Sons, Inc.,1987, pp. 11-23.
7. Lovelock J.E. The Gaia Hypothesis. In: P.Bunyard (ed.), Gaia in Action.- Cromwell Press, Wilts,1996, pp.167-184.
8. Maturana H.R., Varela F.J. The tree of knowledge: the biological roots of human understanding.-London, 1987.
9. Varela F.J.,H.R.Maturana and R.Urbe. Autopoiesis: The organization of living systems, its' characterization and model.-Byosystems, 1974, 5: 187-196.
- 10.Казанский А.Б. Феномен Геи Джеймса Лавлока [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.evol.nw.ru/labs/lab38/kasansky/fenomen.htm.

Постнеклассическая рациональность:
трансдисциплинарный дискурс в науке и образовании

Горбунова Л.Н.

Фундаментальным ответом на вызов эпохи кризисов и перехода к новому способу цивилизационного развития может быть формирование нового типа рациональности. Соответственно в рамках современной науки развивается постнеклассическая рациональность как рациональность трансдисциплинарного дискурса с обязательным „гуманитарным эффектом”. Для последнего характерны, прежде всего, такие феномены как человекомерность и трансгуманитарность, отказ от парадигмы антропоцентризма и активизма современного типа. В его основе лежит методологическая переориентация на парадигму сложности, самоорганизации и „онтологического размыкания”.

Ключевые слова: постнеклассическая рациональность, трансдисциплинарность, человекомерность, трансгуманитарность, самоорганизация, сложность.

Post-non-classical Rationality:
Transdisciplinary Discourse in Science and Education
Gorbunova L.

The formation of the new type of rationality is a fundamental response to the demands of times of crises and transition to a new way of civilization development. Post-non-classical rationality is becoming as the rationality of a transdisciplinary discourse with the obligatory humanitarian impact in the framework of present science. The latter is characterized by such phenomena as the “human dimensionality” and the transhumanitariness, the rejection of the paradigm of anthropocentrism and the activism of the modern type. It is based on the methodological reorientation to the paradigm of complexity, self-organization and “ontological opening”.

Keywords: post-non-classical rationality, transdisciplinarity, human dimensionality, transhumanitariness, self-organization, complexity.